

sociated with conservation, and technology of materials; the students dealt with restoration of paper, working and decalcification, restoration of manuscripts, parchment, maps, drawings and prints as well as techniques in binding western books. This first phase was held for three more groups, and then training sessions were held in Alexandria, Egypt, by specialized teachers: one, on the organization, filing and documentation of the restoration; the second on book restoration; the third on manuscript restoration, and the fourth on the restoration of maps. During all of these sessions theoretical problems in restoration were also discussed.

The goal of this first phase was to bring the students up to the same level and to lay the essential cultural bases; after this, a two-year program has been planned in which for two weeks every month, one of the Istituto's teachers will work on enlarging the students' theoretical knowledge as well as their restoration abilities so as to ensure a well-functioning laboratory.

Unlike the Alexandria Bibliotheca, the project for the Library at the Al Aqsa Mosque was still at the initial phases when we became involved. The laboratory was already planned and enough time was being allowed for the restructuring of the restoration premises, for the creation of the plumbing, wiring and exhaust systems and for the setting up of the equipment, which will take about two years.

Five students with no previous experience in the field were chosen to participate in the restoration training, and they have already begun to attend a study program at our Istituto in Florence which includes the first and second year of the paper restoration program; this will be supplemented with specific lessons on the restoration of Islamic manuscripts since their work in the future will be primarily with manuscripts. The third year of the program will be held in Jerusalem where the students will be able to widen their experience and work in the actual laboratories at the Mosque.

This has been merely a summary of what the Istituto per l'Arte e il Restauro feels should be the fundamental criteria and goals for a future paper restorer; I mentioned our two latest projects abroad as examples of how to put these ideas into concrete form. I hope this speech has been informative, but I will be very pleased to discuss these and any other points in greater detail if anyone wishes to do so later.

Yazma Katalogları ve TÜYATOK: Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Manuscript Catalogues and TÜYATOK: Problems and Proposed Solutions

İrem Soydal* – Gülten Alır** – Eylem Özkaramanlı***

Öz

Dünyanın sayısız yerinde milyonlarca el yazması bulunmaktadır. Ancak, bunların sadece küçük bir kısmı başarılı bir şekilde kataloglanmıştır. Türkiye'deki el yazmalarının kataloglanarak Türk ve dünya araştırmacılarının hizmetine sunulması amacıyla 1979 yılında TÜYATOK (Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu) projesi başlatılmıştır. İddialı bir şekilde başlatılan proje halen devam etmekle birlikte belirlenen hedeflerin birçoğuna ulaşılamamıştır. Bu çalışmada TÜYATOK projesi incelenerek katalogların değerlendirilmesi yapılmış ve bu katalogların araştırmacılara daha iyi sunulabilmesi için öneriler getirilmiştir.

Abstract

There are millions of manuscripts all around the world. However, only a minority of them have been catalogued satisfactorily. In 1979, TÜYATOK (The Union Catalogue of Manuscripts in Turkey) project have been started for cataloging of Turkish manuscripts to help the researchers of Turkey and the world. The project started in an assertive way 20 years ago but it is still continuing without reaching its actual aim. In this paper, we tried to focus on TÜYATOK project, evaluate its reasons and give some proposals for it to be more helpful for the researchers.

* Arş. Gör. İrem Soydal Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Elemanıdır.

** Arş. Gör. Gülten Alır Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Elemanıdır.

*** Eylem Özkaramanlı Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'nde referans kütüphanecisidir.

Giriş

Anadolu topraklarındaki kültürel zenginliklerin önemli bir parçası olan ve dünya ülkeleri için de önemli bir bilgi kaynağı konumundaki el yazmalarının araştırmacıların kullanımına sunulması büyük bir sorumluluktur. Bu amaçla bazı katalog çalışmaları yapılmışsa da bu çalışmalar araştırmacıların ihtiyaçlarını karşılama konusunda gerek içerik gerekse biçim açısından yetersiz kalmıştır. Bu boşluğun giderilmesi amacıyla 1979 yılında Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü bünyesinde, Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (TÜYATOK) projesi başlatılmıştır.

Bu araştırmada, TÜYATOK projesinin bir değerlendirilmesi yapılmış ve dünya üzerindeki diğer el yazması katalogları ve toplu kataloglardan örnekler verilmeye çalışılmıştır.

Bu aşamada, çalışmamızda sıkça geçen "toplular katalog" ve "yazma" kavramlarını tanımlamak yerinde olacaktır:

Yazma: Genelde, doğrudan yazarı tarafından, elle ya da daktilo ile, kağıt, deri ya da parşömen üzerine yazılmış bir tür belge, müzik metinleri ya da edebi eserlerdir. Bunlar, birden fazla kopya olamaz ve çoğaltılmamışlardır (Harrod's librarians'., 1995: 407; International encyclopedia., 1996: 289; Keenan, 1996: 9).

Batı'da el yazması kitap çalışmaları, matbaanın ortaya çıkışıyla sona ermiştir. Ancak Türkiye bu konuda bir istisnadır. Matbaa ülkede kullanılmaya başlandıktan sonra da, özellikle Kur'an ve dini kitapların yazılmasına devam edilmiştir.

Toplu Katalog: Bir ağa dahil olan ya da işbirliği içerisinde bulunan bir grup kütüphanenin veya bir kütüphanenin farklı birimlerinin elinde bulunan dermelerin bibliyografik listesini gösteren kataloglardır. Bunlar bir yazar ya da konu kataloğu olabileceği gibi, belli bir konu ya da materyal türü ile sınırlandırılmış kataloglar da olabilir. Toplu kataloglar, sadece birden fazla kütüphanenin bibliyografik kayıtlarının listesini vermekle kalmaz, söz konusu "ortak" kütüphanelerin dermelerini tam olarak belirtmek için yer numaralarını da gösterir. Bir katalog eğer sadece tek bir kütüphanenin dermesini içeriyorsa bunun araştırmacılara sağlayacağı fayda sınırlı olacaktır. Buna karşılık; eğer bir katalog, özellikle de bölgesel ya da ulusal ise ve birden fazla kurumun dermesi hakkında bilgi veriyorsa, kullanıcılar açısından daha avantajlıdır. Böylece, geniş çapta materyale erişim sağlanmış olur ve bir bilim adamı, çeşitli kütüphanelerde yer alan materyallerin listesi içinden kendisine en uygun yerde olanı seçerek buna erişebilir. Toplu kataloglar aynı zamanda, kütüphane derme-

lerinin, bölgesel, ulusal ya da yerel bazda koordinasyonunun ve denetiminin sağlanması amacıyla da hizmet eder (Keenan, 1996: 54; Harrod's librarians'., 1995: 658; International encyclopedia., 1996: 45).

Araştırmamızda, TÜYATOK projesi özellikle toplu katalog tanımı ve bu katalogların taşıdığı özellikler çerçevesinde incelenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yabancı Ülkelerdeki Doğu ve Türk El Yazması Katalogları

Dünyanın sayısız yerinde binlerce Türk el yazması bulunmaktadır, ancak bunların sadece bir kısmı başarılı bir şekilde kataloglanıp tanımlanmış veya yazılı halde listelenmiştir. Birçok araştırmacı Orta Doğu, Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki birçok kütüphanede bulunan Doğu ve Türk el yazmalarının kataloglanması ile ilgili çeşitli çalışmalar yapmış ve bunların durumunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu araştırmacılarından birisi olan Eleazar Birnbaum'un konu ile ilgili yaptığı çalışmalar son derece önemlidir.

Bu araştırmalar ışığında, dünyada Doğu ve Türk el yazmaları ile ilgili olarak yapılan çalışmaları da incelemek yerinde olacaktır.

Almanya: VOHD (Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland = Catalogue of the Oriental Manuscripts of Germany) çalışmasının, Almanya'daki henüz kataloglanmamış bütün el yazmalarını kapsamı planlanmıştır. Bu kaynak toplam 5 ciltten oluşmuş ve ilk 4 ciltte Türk el yazmaları tanıtılmıştır. Almanya, İslam el yazmalarının kâr amaçlı alınıp satılmasında başı çeker. 1980'lerin Doğu Almanya'sındaki Türkçe el yazmalarının durumunu, Helmut Nowka, "Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin Kütüphanesinde Türk El Yazmaları" adlı eserle Almanya'nın çeşitli kütüphanelerindeki dermeleri inceleyerek ortaya koymuştur. 19. ve 20. yüzyılların basılı katalogları da halen kullanılır durumdadır (Birnbaum, 1984a: 309-310).

Berlin Türk El Yazmaları Kataloğu: Birnbaum (1983a), 1960 yılından itibaren yayımlanmış Türk el yazmalarının bir listesini oluşturmak ve birçok Türk katalogunu araştırmalarla ortaya çıkarmak amacıyla bir dizi çalışma yapmış ve bu çalışmaların ilk etabında Berlin'deki Türk el yazmalarını incelemiştir.

Son 3 cildi Götz ve Hanna Sohrweide tarafından hazırlanan Berlin Türk El Yazmaları kataloğu el yazmalarıyla uğraşan kişiler için büyük önem taşıyan az bulunur bir denemedir. Bu katalog serisi Türk ve İslam

çalışmaları açısından büyük bir olaydır. 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki büyük Avrupa kutüphanelerinde saklanan Türk, Fars ve Arap yazmalarının kataloglarıyla görünüş itibarıyla karşılaştırılacak kadar önemlidirler. Bu kataloglar da 1865-1867 Gustav Flügel tarafından düzenlenen Viyana'daki Kraliyet Kütüphanesinin Arap, Fars ve Türk başyapıt katalogları; Charles Rieu tarafından toplanan British Museum'daki Türk Katalogları ve bunun Wilhelm Pertsch tarafından hazırlanan Berlin'deki bir eşidir (Birnbaum, 1983a: 413).

1957 yılında Alman Doğu Topluluğu (German Oriental Society), Almanya'da henüz basılı kataloglarda tanımlanıp kataloglanmamış bütün Doğu el yazmalarının çok ciltli bir kataloğunun hazırlanmasına sponsor olmuştur ve bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışma yürütülürken planlarında 80 ciltlik bir katalog hazırlamak yatmaktaydı. 1963 yılından itibaren de neredeyse 2000 Türkçe çalışma tamamlanmış ve bu 3 cilt halinde VOHD içinde yayınlanmıştır. (VOHD = Catalogue of the Oriental Manuscripts of Germany) (Birnbaum, 1983a: 414).

Berlin kataloğu için çalışmalar yapılırken dış görünüş ve fiziksel özelliklere büyük önem verilmiş, hem Latin hem de Arapça karakterler için okunaklı bir tipografi, iyi kağıt, geniş marjinler, resimlemeler, güzel ciltleme kullanılarak ilk izlenimde güzel bir görünüş vermeye çalışılmıştır. Bu katalogda, her ciltteki düzenleme birbirini takip eder ve birbirine benzerdir. Türk el yazmalarında sadece detaylarla (ilgi, kişisel özellikler, derleyicinin kullandığı metodlar ya da materyalin kendi özelliklerinden kaynaklanan vs.) farkedilebilir bir varyasyon sözkonusudur. Her cilt detaylı bir içindekiler tablosuna sahiptir. Her illüstrasyon rutin olarak; 1) Katalog numarası, 2) Yazar, 3) Kitap adı, 4) Kopya tarihi, 5) Tahmini yayın yılı, 6) Üretilen folyo sayısını içermektedir. Katalogun önemli bir kısmı el yazmasının içeriğinin tanımlanmasından oluşur. Çalışmalar konularına ve konu alt başlıklarına göre gruplanmışlardır. Burada, 15 ana sınıf ve 35 ana başlık vardır. Berlin Türk El Yazmaları Kataloğu içinde geçen, 32 Çağatay yazması dışında, bütün çalışmalar Osmanlı Türkçesi'nde yazılmıştır (Birnbaum, 1983a: 415-416).

Yugoslavya: Birnbaum'un 1983 yılında yaptığı çalışmaya göre, Saraybosna ülkenin en çok İslam el yazmasına sahip şehridir. Zagreb, Belgrad, Üsküp ve Mostar'da da önemli koleksiyonlar bulunmaktadır. Saraybosna, dönemin en önemli medrese, vakıf veya özel kütüphane dermelerinin toplandığı merkezdir. Lejla Gazic tarafından 1978'de yayımlanmış bir çalışmaya göre şehirde, 20.000 İslam el yazması olduğu saptanmıştır. Bu koleksiyonun basılı kataloğu sadece Saraybosna'da vardır. Bu kata-

logda, yazmalar konularına göre 14 sınıf ve alt sınıflara ayrılmışlardır. İlk cilt 5 sınıfı tanımlar. Bu 5 sınıf; ansiklopedi ve çeşitleri, hadisler, dogmatikler ve tapınanlar, 2. cilt usur, fıkıh, nizam gibi konuları içeren İslam Hukuku, ilerleyen ciltler ise ahlak, felsefe, filoloji, tarih, coğrafya, tıp, veterinerlik, matematik gibi bilimlere yöneliktir. Her grup da dillerine göre (Arapça, Farsça, Türkçe) alt sınıflara ayrılmıştır (Birnbaum, 1983b: 517-520).

Bulgaristan: Ülkedeki el yazmalarının büyük bir kısmı ülkenin halk ve özel kütüphanelerinden toplanıp bir araya getirilerek Sofya'daki Cyril ve Methodius Milli Kütüphanesinde toplanmıştır. Bu dermelerden bazıları (örneğin; Osman Pazvanoğlu (Paşbanzade) dermesi) büyük önem arz eder (Birnbaum, 1983b: 529).

1973 yılı Bulgaristan Milli Kütüphanesi bünyesinde bulunan Doğu Departmanı'nda (Oriental Department) mevcut doğu el yazması sayısı 3541 idi. Bunların 400 tanesi Türkçe, 2981 tanesi Arapça ve 145 tanesi Farsça eserlerdir. Bu el yazmalarının çoğunluğu için kaynak el yazması olarak Topografik Katalog (Topographic Catalogue) gösterilmektedir. Bu katalog, günümüzde de ülkenin Milli Kütüphanesi'nde, fiş kutusu olarak sadece enstitü elemanlarının kullanımına açıktır (Birnbaum, 1983b: 529-530).

Rusya: Ülkedeki Türk ve diğer Asya kökenli el yazmaları özellikle St. Petersburg'da bulunmakta ve bunların önemli bir kısmı bu kentteki Asya'ya ait bir müzede saklanmaktadır. Şehir Leningrad olarak isim değiştirdikten sonra el yazmaları çoğalmaya başladı ve bunlar "Leningrad Branch of Oriental Institute of Academy of Science of the USSR"da toplanmaya çalışıldı. Bu koleksiyonun 1860'lara kadar olan kataloğu J. D. Pearson tarafından 1971'de yapılan bir çalışmada (Oriental Manuscripts in Europe and North America: a survey) incelenmiştir. Bu kaynakta Pearson'un verdiği referanslar çok değerlidir (Birnbaum, 1983c: 691).

Rusya'nın en değerli el yazmaları dermesi, Leningrad'daki Doğu Enstitüsü'ndedir (Oriental Institute). 1963 yılında Liudmila Dmitrieva, bu enstitüde 3500 civarında Türkçe yazmanın bulunduğunu saptamıştır. Bu katalogların düzeni, Plemming, Götz ve Sohweide gibi Berlin kataloglarının yeni VOHD standartlarının oldukça altındadır. Bunlar, 19. yüzyılda Rusya'da Avrupalı araştırmacıların normlarını sürdürdüler. Bu katalogda tanımlamalar oldukça geniştir. El yazmasının ilk ve son kelimeleri verilmiştir. Çoğu girişin de geniş bibliyografik referansları vardır. Bu kataloglarda her cildin yazar adı, eser adı ve çeşitli başlıklara göre geniş indeksi vardır.

Ayrıca el yazmalarının tarifi, sorumluluğu, kopya sayısı, dili, dil numarası ve katalog numarası kronolojik listeleri vardır. Bu kaynağın eksik yönü yazar adı indeksinden gönderme yapabilme noksanlığıdır (Birnbau-um, 1983c: 691-694).

İngiltere: Türkçe el yazmalarına ait en büyük derme Londra'daki British Library Doğu El Yazmaları ve Basılı Kitapları Bölümü'ndedir (Department of Oriental Manuscripts and Printed Books).

Bu derme, 1888 yılında Charles Rieu tarafından hazırlanan, "Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum" (British Museum'daki Türkçe El Yazmaları) adlı eserde tanımlanmıştır. Burada kütüphanedeki 483 eserin detayları verilmektedir (Birnbau-um, 1984a: 304).

1959 yılında Gleyne M. Meredith-Owens 46 sayfalık "Temporary Handlist of Turkish

Manuscripts 1888-1985" adlı eseri oluşturmuş ve Doğu yazmaları okuma odası ziyaretçileri bu kaynağı oldukça fazla kullanmışlardır. Bu eserde 950 el yazması, Osmanlı, Azeri, Türkmen; Türk (Çağatay) ve Jüdaeo olmak üzere toplam 3 grup altında incelenmiştir.

Kaynakta girişler genelde bir iki satırdan oluşur. Ağırlık noktası Osmanlıca'dır. 1958 yılında 300 Türk El Yazması daha eklenince bunlar dahil bir dosya içerisinde fişler üzerine kaydedilmiştir (Blue Slip Catalog) (Birnbau-um, 1984a: 304-305).

Oxford'da Bodleian Kütüphanesi'nde de büyük ölçüde Türk El Yazmaları bulunmaktadır ve bunlar Sachau ve H. Ethe'nin hazırladığı mükemmel kataloglardır (1889-1954). Oxford'un çeşitli yerlerinde bulunabilen Türk El Yazmaları burada satışa da sunulmaktadır (Birnbau-um, 1984a: 305-307).

A.B.D.: Amerika ve Kanada'da el yazmalarını incelerken ilk başlama noktası Thomas J. Martin'in "Kuzey Amerika İslam El Yazmaları" adlı eser olabilir. Bu eser içinde her bölgeye ait enstitüler listelenmiş ve her bölge içerisinde de şehir şehir ayırımı yapılmıştır. Bu kaynakta ayrıca dillere göre de bölümlenmeler vardır. Burada her el yazması derleyeni tarafından gösterilir ve bazı basılı kataloglar vurgulanır (Birnbau-um, 1984a: 311).

Amerika'da kayda değer en iyi derme Los Angeles'daki California Üniversitesi kütüphanesindedir. Burada, henüz kataloglanmamış, çoğunluğu Türkçe olan 2397 ve Türkçe olup kataloglanmış olan 902 el yazması vardır. Yakın Doğu bibliyografyası olan Dunning S. Wilson 1980 yılındaki bir yazısında, bu kütüphanede 3000 Türkçe el yazmasının olduğunu vurgulamakta ve bibliyografik bir kontrol listesinin bulunduğunu ve bu kontrol listesinin yazar adı ve eser adına göre düzenlendiğini belirtmek-

tedir. Buradaki her giriş eseri tanımlayacak düzeyde bilgi içerir (Birnbau-um, 1984a: 311).

Yale Üniversitesi Kütüphanesinde 178 Türkçe el yazması olduğu söylenirken 1972 yılında bu yazmaların 415 tane olduğu vurgulanır. Bunlardan 206 tanesi kataloglanmamıştır ve çoğu da Rescher'in dermesindedir. Yale, İslam el yazmalarını Oskar Rescher'e vermiştir ve Leon Nemoj'da bu dermenin kontrol listesini hazırlamıştır. Bu liste, yazar, eser adı, kopya tarihi, ve diğer kopyalara göndermeleri içerir. Türkçe el yazmaları bu kaynağın ayrı bir bölümünde incelenir. Kaynakta yazar ve eser adına göre toplu bir indeks vardır. Türkçe el yazmaları ve yazarlarının başına "T" konularak bir ayırıma gidilmiştir (Birnbau-um, 1984a: 311-312).

World Survey of Islamic Manuscripts: 1989 yılı başlarında kurulan Al Furqan İslam Miras Vakfı'nın amacı, dünya üzerinde İslam el yazmaları alanındaki çalışmaları ve araştırmaları desteklemek, kataloglar oluşturmak ayrıca bunlardan önemli ve tehlikeye atılmış el yazmalarını da elinden geldiğince korumaktır. Dil konusunda bir sınırlama getirilmeyen araştırmada, özellikle Arapça ağırlıklı olan İslam el yazmalarıyla beraber, Farsça, Türkçe, Urduca, Malaya, Hintçe, Kürtçe, Uygurca gibi dillerde de eserler görülmektedir. Çalışmanın ilk dönemlerinde başlıca amaç İslam el yazmalarının yerlerini saptamak, bunların boyutunu hesaplamak ve korunma durumlarını saptamaktır. Bu çalışmalar İslam el yazmalarına sahip 72 ülke üzerinde yapılmaktaydı ki bu 72 ülke üzerinde çalışmanın planlanması ve uygulamaya geçmesi de büyük bir projeydi. Bunun için bol miktarda para ile çalışmanın yapılacağı ülkelerdeki araştırmacılar ve enstitülerin ortak çalışması gerekmektedir. Başlangıçta proje yöneticileri tarafından bile bir hayal olarak görülmekle birlikte de ancak etkin çalışmalarla gerçeğe dönüştürüldü (Sharifi, 1994: 284).

İslam el yazmaları alanında araştırma ve çalışmaları desteklemek amacıyla olan projenin çalışma boyutları:

- Dünya çapındaki İslam el yazmaları bağlamında kapsamlı bir araştırmayı yönetmek;
- Dünyadaki kataloglanmamış İslam el yazmalarına yardımcı olmak amacıyla bunları kataloglamak ve listeler oluşturmak;
- Yeni teknolojiler kullanarak tehlikeye atılmış ya da ihmal edilmiş el yazmalarını korumak;
- Halen basılmamış önemli İslam el yazmalarını baskıya hazırlamak ve yayımlamak;

- İslam el yazmaları hakkında seminerler ve konferanslar düzenlemek (Sharifi, 1994: 284-285).

Çalışma, hangi formatta veya dilde olursa olsun İslam el yazmaları kataloglarının yenileştirilmiş bibliyografik detaylarını kapsayacak biçimde hazırlanmıştır. Bu çalışma, benzer araştırmalardan farklı olarak özel koleksiyonları da içermektedir. Çalışmada, özel koleksiyonlar hakkında konu, dil, tarih bilgilerinin yanı sıra, koleksiyonun belirleyici özellikleri, sanatsal özellikleri gibi özellikleri de verilmektedir. Başlangıçta 72 ülke üzerinde yoğunlaşan çalışmada sonraları ülke sayısı 105'e çıkarılmışsa da bunlar içerisinde 30'un üzerinde ülke hakkındaki veriler bir veya iki dermenin tanıtımından ileriye gitmemiştir. 1993 yılında tamamlanan vakfın araştırmaları sırasında 1992, 1993 ve 1994 yıllarında ortaya çıkarılan "World Survey of Islamic Manuscripts; Volume I, II, III" başlıklı 3 cilt eserle noktalanmıştır (Sharifi, 1994: 285-286).

Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (TÜYATOK)

264

Ülkemizde el yazmaları ile ilgili olarak hazırlanan en kapsamlı proje olan TÜYATOK, Kültür Bakanlığı Müsteşarlığı ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün 12.04.1978 gün ve "uzmanlık-672/68" sayılı makam onayı ile, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü bünyesinde başlatılmıştır (Bayoğlu, 1998: viii).

Projenin gerekçesi, Cunbur (1979: xiii)'un projenin ilk cildi için kaleme aldığı önsözde, Türkiye'de bulunan el yazmalarının kültür için son derece önemli olduğu, Süleymaniye Kütüphanesi ve Milli Kütüphane yer alan belli bir birikimin dışındaki eserlerin yurda dağılmış ve varlıklarını duyuramaz durumda olduğu şeklinde belirtilmiştir.

Projenin amacı ise, aynı önsözde "Bu ürünleri bibliyografik denetim altına almak için şimdiye dek yapılan çalışmalardan da yararlanılarak Kültür Bakanlığı'na bağlı kütüphanelerde bulunan yazmaların bir katalogda toplanıp fiziksel yapı ve içeriklerinin belirlenmesi" biçiminde saptanmıştır (Cunbur, 1979: xiii).

Katalog için ilk aşamada, Kültür Bakanlığı bünyesindeki çeşitli birimlerde dağınık olarak bulunan Türkçe, Arapça, Farsça, v.d. dillerdeki yazmaların tam bir dökümünün elde edilmesi planlanmıştır. Daha sonraki aşamada da diğer kurumlarda, kuruluşlarda ya da kişilerin özel dermelerinde bulunan eserleri saptayıp bunların yerlerinin belirtilmesi suretiyle yazmalara sağlıklı erişimi sağlamak amaçlanmıştır. Katalogda

bibliyografik künyelerin, konu başlıkları altında eser adlarına göre alfabetik olarak verilmesi planlanmış ve her fasikülde yazar ve kitap adları dizini olması kararlaştırılmıştır. Katalogun gerçek amacına ulaşmasını sağlayacak olan "toplu dizin" in ise, tüm fasiküller yayınlandıktan ve bunlar arasındaki bütünlük sağlandıktan sonra oluşturulması planlanmış ve bu toplu dizinde eser adı ile birlikte Türkiye ve Türkiye dışında hangi kütüphanelerde bulunduğu ve daha önce hangi kataloglarda tanıtıldığı'nın da belirtilmesi amaçlanmıştır (Cunbur, 1979: xiv). Ancak, personel yetersizliği ve bu konunun yetkililerce yeterince ciddiye alınmamasından dolayı belirlenen bu hedeflerin çoğu gerçekleştirilememiştir.

TÜYATOK projesinin başlangıcından 1998 yılına kadar yayımlanan ciltleri ve bu ciltlerin kapsadığı dermeler şu şekildedir:

- 1) TÜYATOK 1: Anıtkabir, Cumhurbaşkanlığı, T.B.M.M. ve Adıyaman İl Halk Kütüphanesi dermelerini kapsamaktadır.
- 2) TÜYATOK 2: Giresun Ordu, Rize İl Halk Kütüphaneleri dermelerini kapsamaktadır.
- 3) TÜYATOK 3 (34/I): İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi "Ali Nihad Tarlan Koleksiyonu"na ait eserleri kapsamaktadır.
- 4) TÜYATOK 4-8 (07/I-V): Antalya ili ve ilçelerindeki (il müzesi, Alanya İlçe Halk Müzesi, Akseki Yeğen Mehmed Paşa Kütüphanesi, Elmalı ve Tekeli İlçe Halk Kütüphaneleri) yazmalarının tanıtıldığı 4., 5., 6., 7., 8. ciltlerden (yani beş ayrı fasikülden) oluşmaktadır.
- 5) TÜYATOK 9 (34/II): İstanbul Bayezid Devlet Kütüphanesi "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Koleksiyonu"nu kapsamaktadır.
- 6) TÜYATOK 10-12 (01/I-III): Adana İl Halk Kütüphanesi ve Müzesi'ne ait bu cilt, 3 fasikül halinde yayımlanmıştır.
- 7) TÜYATOK 13 (34/III): İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi "Amca-zade Hüseyin Paşa ve Hekimbaşı Musa Nazif Efendi Koleksiyonu"ndaki yazmaları içermektedir.
- 8) TÜYATOK 14-18 (05/I-V): Toplam 5 ayrı fasikülden oluşan bu cilt, "Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi Yazmaları" nı kapsamaktadır.
- 9) TÜYATOK 19 (34/IV): İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi "Mustafa Aşir Efendi Koleksiyonu"nda bulunan yazmaları kapsamaktadır.
- 10) TÜYATOK 20 (03): Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde, Afyon İl Müzesinde ve Dinar İlçe Halk Kütüphanesi'nde yer alan eserler tanıtılmaktadır.

265

- 11) TÜYATOK 21 (10): Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, Dursunbey İlçe Halk Kütüphanesi ve Edremit İlçe Halk Kütüphanesi'nde yer alan yazmalarla ilgili bibliyografik bilgiler sunulmaktadır
- 12) TÜYATOK 22 (18): Çankırı İl Halk Kütüphanesi'nde yer alan eserleri kapsamaktadır (Bayoğlu 1996: vii-xi; Bayoğlu 1998: ix-xii).

Bazı istatistik ve araştırmalarda, Kültür Bakanlığı'na bağlı kütüphaneler ve müzelerde, ayrıca çeşitli kuruluşlarda ve kişilere ait özel dermelerde bulunan yazma eser sayısı 300.000 cilt olarak belirtilmiştir. Her ciltte 2 kitap/risale bulunduğu düşünülürse bu sayının yaklaşık 600.000'e ulaşabileceği saptanmıştır. TÜYATOK projesi kapsamında, projenin başlatıldığı 1978 yılından, son cildin yayımlandığı 1998 yılına kadar geçen sürede 22 cilt hazırlanmış ve 18.953 eserin kataloglanması ve tanıtılması sağlanmıştır. Bununla beraber Milli Kütüphanedeki yazma eser dermesinin tanıtıldığı 4 cilt de 1987-1994 yılları arasında yayımlanmış, böylece toplam kataloglanan ve tanıtımı yapılan kitap/risale sayısı 20.619a ulaşmıştır (Bayoğlu, 1998: ix).

266 TÜYATOK'un Değerlendirilmesi

1992 yılından bu güne Milli Kütüphane Başkanlığı tarafından yayımlanan ve 1998 yılına kadar toplam sayısı 22'ye ulaşan TÜYATOK ciltlerinin sayfaları geniş, sayfa kalitesi iyi, Latin ve Arap harfleri ile yapılan baskı açık ve anlaşılır şekildedir. Bir veya daha çok yerdeki koleksiyonu içeren ve konuya göre düzenlenen ciltlerde Türkçe, Arapça ve Farsça yazmalar bir başlık altında verilmektedir. Her katalog girişi bir tek kayda aittir. Bu kayıt bir tek eser ya da bir eserin içindeki risaleler olabilmektedir. Kayıtlarda, kayıt numarasının ardından konu sınıflamasını gösteren Dewey numarası, bulunduğu ilin plaka numarası, bulunduğu kütüphanenin kısaltması ve en son da yer numarası bulunmaktadır. Örneğin; "18 Hk 210"; "Çankırı İl Halk Kütüphanesi, kayıt no:10" anlamına gelir. Daha sonra, çalışmanın Arapça ve Latin alfabesine transkripsiyonu yapılmış başlığı yer alır. Başlığın ardından varsa, doğum ve ölüm tarihleriyle birlikte Arapça ve Latin alfabesine transkribe edilmiş şekilde yazar adı bulunmaktadır. Daha sonraki bölümde el yazması ile ilgili kısa bir bilgi verilir. Açıklamalar; açılış kelimeleri, yazmanın dili, boyutu, sayfa başına düşen satır sayısı, dış görünümü, kağıdı, bölüm başı, cildi, kapanış cümlesi ve daha önceki sahiplikleri ile ilgili bilgileri içermektedir (Birnbaum, 1984b: 468-469).

Buna karşılık, katalogta tesbit edilen eksiklikler ve yanlışlıklar nelerdir?

TÜYATOK ciltlerinde gözden geçirilmesi gereken noktaları iki başlık altında toplayabiliriz:

1. Biçimsel özellikler,
2. İçerik özellikleri.

Biçimsel özelliklerin başında ciltlerin numaralandırılmasındaki hatalar gelmektedir. Örneğin; Anıtkabir, Cumhurbaşkanlığı, T.B.M.M ve Adıyaman İl Halk Kütüphanesi dermelerini kapsayan ilk cilt roma rakamı ile "I" şeklinde gösterilirken, Giresun, Ordu, Rize İl Halk Kütüphanelerindeki el yazmalarının yer aldığı 2. Cilt arap rakamı ile "2" olarak gösterilmektedir (Birnbaum, 1984b: 469-470). Bazı ciltlerde ise cilt sayısına dair bir rakam bulunmayıp incelenen dermenin bulunduğu ilin plaka numarası yer almaktadır. (Örneğin; TÜYATOK'un son cildi olan Çankırı İl Halk Kütüphanesindeki el yazmalarının incelendiği yayın 22. cildir. Fakat katalogun herhangi bir yerinde buna dair bir ibare bulunmamaktadır. Sadece Çankırı ilinin plaka numarası olan "18" katalogun sırtında, kapağında ve iç kapağında yer almaktadır). Ayrıca belirli bir il ile ait birkaç dermenin birden fazla sayıda ciltle incelendiği görülmektedir. TÜYATOK'un 4-8. ciltleri Antalya ilindeki beş dermeyi kapsamaktadır ve bunlar 5 ayrı cilt halinde yayımlanmıştır. Bu ciltler; I, II, III, IV, V biçiminde roma rakamlarıyla gösterilmekte ve her biri 4. cildin bir fasikülü gibi algılanmaktadır. Ciltlerin numaralandırılmasında ise, her bir fasikül, 4'den devam etmiş gibi kabul edilerek İstanbul Bayezid Devlet Kütüphanesi "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Dermesinin" tantıldığı bir sonraki cilt "9" ile numaralandırılmıştır. Bu durumda bu 5 fasikül, 4.cildi takip eden ciltler gibi görünmekte ve TÜYATOK kataloglarının cilt sayısı, Antalya iliyle birlikte 3'den 8'e çıkmaktadır. Bu önemli ve anlaşılması güç bir hatadır.

Bir bütün olarak düşünülen katalog ciltlerinde bu açıdan bir standart olmaması araştırmacının kafasında bazı karışıklıklara neden olmaktadır. Örneğin; 07/I yazan cilt görülmeden, 07/II şeklinde numaralandırılan cildin hangi ilin koleksiyonuna ait olduğu açıkça anlaşılabilir. Bunun yanı sıra bu numaralandırmaların özellikle ilk ciltlerde sadece sırta yazıldığını, kapakta bu konuda bilginin bulunmadığını görmekteyiz. Birkaç kullanımdan sonra bu cilt numaralarının kaybolacağı aşikardır (Birnbaum, 1984b: 469). Son ciltlerde ise kapakta da verilen numaralar cilt numarası değil, dermenin ait olduğu ilin plaka numarasıdır.

Katalogdaki standart eksikliğinden kaynaklanan bir başka sorun ise ciltlerde yer alması gereken açıklayıcı tablolarıdır. Ciltlerde; kısaltmalar tablosu, transliterasyon tablosu, içindekiler ya da künyelerle ilgili açıklamanın ve örneğin verildiği bölümler yer almamaktadır. Giriş, önsöz veya derme hakkında bilgiler ise ciltlerin pek çoğunda ya bulunmamakta ya da yetersiz kalmaktadır. Örneğin; Giresun, Ordu ve Rize İl Halk Kütüphanesi yazmalarının yer aldığı 2. ciltte iç kapak, önsöz, giriş, kısaltmalar v.b bulunmamaktadır. Son cilt olan Çankırı İl Halk Kütüphanesi yazmalarının bulunduğu ciltte ise önsöz yer alsa da kullanım hakkında açıklamalar yer almamaktadır.

İçerik özellikleri açısından yapılan hatalar ise biçimsel hatalardan daha büyük önem taşımaktadır. TÜYATOK, araştırmacılar için önemli bir araç olmasına rağmen bir katalog olmaktan çok bir liste özelliğindedir (Birnbaum 1984b: 469). Ayrıca bunu toplu katalog olarak da nitelendirmek uygun olmayacaktır. Toplu kataloglar, başta da belirtildiği gibi listelediği eserlerin bulunduğu kütüphaneleri de vermelidir. Oysa TÜYATOK, yalnızca belirli dermelerdeki el yazmalarının listesini vermektedir. Örneğin; "Giresun İl Halk Kütüphanesi Dermesi", ya da "İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihad Tarlan Dermesi" gibi, belirli kütüphanelerdeki yazmalar ciltlerde yer almaktadır. Öncelikle bu türden bir terim karmaşasının açıklanması gerekmektedir.

Araştırmacılar için bu tür müracaat kaynaklarının kullanılmasında özellikle indeksler önemli yer tutar. Ancak; TÜYATOK ciltlerinde yer alan indekslerde yetersizlikler ve yanlışlıklar göze çarpmaktadır. Örneğin; 1. Ciltte Yazıcıoğlu Ahmet Bican'ın "Aca'ib ül-mahlûkât" adlı eseri, eser adı indeksinde "Risale-i aca'ib-i mahlûkât" olarak geçmektedir (Birnbaum, 1984b: 469). Ayrıca, yazar isimleri de indeks girişlerinde farklı verilebilmekte, göndermeler genelde yetersiz kalmaktadır.

Yazmaların özelliklerinden dolayı kataloglamada karşılaşılan; müellif ve hattat isminin belirlenmesi, müstensih tarafından verilen bilginin doğruluğunun belirlenmesi, hattın okunamaması gibi bazı sorunlar olduğu (Küçük, 1999: 44) bilinen bir gerçektir. Sözü edilen sorunlar, bibliyografik bilginin sunumunda ve bibliyografik kaydın biçiminde bir standart oluşturulmasına engel değildir.

Sonuç ve Öneriler

Türk ve dünya kültürü için büyük öneme sahip el yazmalarının katalogları sadece Türk değil dünya araştırmacıları için de vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu katalogların biçimsel ve içerik olarak bir standarda kavuşturulması bu araçların etkin olarak kullanılmasını sağlayacaktır. El yazmalarının özelliklerinden kaynaklanan bazı zorluklar nedeniyle kataloglama konusunda bir standart olmadığı bilinmektedir. Her ne kadar AACR2 ya da MARC formatı el yazmalarının kataloglanması konusunda yetersiz kalsa da British Library's Automated Summary Catalogue Oriental MSS (Küçük, 1998: 173) çalışmasında yapılmaya çalışıldığı gibi bu kuralların ve formatın geliştirilmesi standartların oluşturulması konusunda bir adım olacaktır.

Bibliyografik künyelerde ve dizinlerde yapılan bazı basit yanlışlıklar ise dikkatli gözden geçirme ve basım öncesi kontrollerle düzeltilebilir.

Ciltlerin numaralandırılmasından kaynaklanan ve erişimi güçleştiren farklılıklar tek bir numaralandırma sisteminin uygulanması ile giderilebilir. Böylece ciltler arasında bütünlük sağlanabilecek ve kaynağa erişim olmayan araştırmacıların kaynağa erişimindeki güçlük ortadan kalkmış olacaktır.

Kaynağı kullanan araştırmacılar için yönlendirici olan açıklamalar ve tabloların (kısaltma tabloları, transliterasyon tabloları, künyelerin açıklamalı örnekleri, v.b.) her cildin başında yer alması kullanımda önemli kolaylıklar sağlayacaktır.

Çalışmaların otomasyona geçirilmesiyle, şu anki koşullarla 600 yılda tamamlanacağı hesaplanan (Küçük ve Hartley, 1996: 54; Bayoğlu, 1998: xii) proje hız kazanacak ve hazırlanan kataloglar daha kısa bir sürede araştırmacıların kullanımına sunulabilecektir. Bu bağlamda daha ileriye dönük bir proje olarak katalogun Internet ortamına aktarılması, bu önemli kaynağın tüm dünyaya açılmasını sağlamanın yanısıra yazmalarla ilgili bibliyografik bilgilere erişimi de hızlandıracaktır.

TÜYATOK ile ilgili çalışmalar, şu anda Milli Kütüphane'ye bağlı bir şube müdürlüğü içerisinde devam etmektedir. Çalışmaları yürüten, dil ve yazmalar konusunda uzman bir kişi dışında başka bir personel bulunmamaktadır. Özellikle, bibliyografik düzenleme konusunda çalışacak uzman kütüphanecilerin de burada görevlendirilmesi gerekmektedir.

TÜYATOK projesini, kurumların, kütüphanelerin ve diğer ilgili birimlerin; personel, finansman açısından ve manevi açıdan desteklemesi gerekmektedir. Aksi takdirde, mevcut koşullar içerisinde projenin bundan daha verimli bir şekilde yürütülmesi beklenemez. Bu sorunların en

kısa sürede aşılabilmesi için projenin otonomi kazanması şarttır. Ancak bu şekilde proje hedeflerine ulaşabilecektir.

Kaynakça

- Bayoğlu, Servet. (1998). "Çankırı İl Halk Kütüphanesi Yazmaları Kataloğu ile yazma ve Arap harfli basma eserlerin değerlendirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması projesine ilişkin bir inceleme", *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu: Çankırı İl Halk Kütüphanesi Yazmaları Kataloğu*, Haz. Servet Bayoğlu ve diğerleri. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı. Cilt 22: v-xxi.
- _____. (1996). "Gedik Ahmet Paşa ve Afyon İli Yazmaları Kataloğu ile Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (TÜYATOK) Projesinin Durumu Üzerine." *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu: Afyon İli Yazmaları Kataloğu*, Haz. Servet Bayoğlu ve diğerleri. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı. Cilt 20: vi-xiii.
- 270 Birnbaum, Eleazar. (1983a). "Turkish Manuscripts: Cataloguing Since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued, Part I. *Journal of the American Oriental Society*, 103 (2): 413-420.
- _____. (1983b). "Turkish Manuscripts: Cataloguing Since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued, Part II. *Journal of the American Oriental Society*, 103 (3): 515-532.
- _____. (1983c). "Turkish Manuscripts: Cataloguing Since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued, Part III. *Journal of the American Oriental Society*, 103 (4): 691-707.
- _____. (1984a). "Turkish Manuscripts: Cataloguing Since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued, Part IV. *Journal of the American Oriental Society*, 104 (2): 303-314.
- _____. (1984b). "Turkish Manuscripts: Cataloguing Since 1960 and Manuscripts Still Uncatalogued, Part V. *Journal of the American Oriental Society*, 104 (3): 466-503.

Cunbur, Müjgan. (1979). "Önsöz". *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 1: vii-xiv. Ankara: Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.

Harrod's Librarians' Glossary: 9,000 terms used in information management, library science, publishing, the book trades, and archive management. (1995). Der.: Ray Prytherch. Aldershot, Hants., England: Gower.

International Encyclopedia of Information and Library Science. (1996). Ed.: John Feather ve Paul Sturges. New York: Routledge.

Keenan, Stella. (1996). *Concise dictionary of library and information science.* London: Bowker-Saur.

Küçük, Mehmet. Emin. (1999). "Türkiye'de yazma eserler sorunu ve çözüm önerileri". *Türk Kütüphaneciliği*, 13(1): 40-49.

_____. (1998). "Western and Islamic Manuscripts: a comparative study". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2): 163-174.

Küçük, Mehmet Emin ve Richard J. Hartley. (1996). "Towards a national cooperative cataloguing system for manuscripts in Turkey." *International Cataloguing and Bibliographic Control*, 25(3): 54-56. 271

Sharifi, Hadi. (1994). "Al Furqan Islamic Heritage Foundations: Its Goal, Scope and Achievements." *IFLA Journal*, 20 (3): 284-305.